

PROBLEMI I IZAZOVI ISTRAŽIVANJA ARHIVSKE GRAĐE NA PRIMJERU IZLOŽBE TRAGOM BRČANSKIH JEVREJA

Apstrakt: Kako je raspoloživost pisanih izvora o postojanju jevrejske zajednice u Brčkom u ogromnoj mjeri limitirana uništenjem njihovih arhiva za vrijeme II svjetskog rata, ukazala se potreba za prihvatanjem savremenih metoda u prikupljanju arhivske građe radi pripreme izložbe „Tragom brčanskih Jevreja“ u organizaciji Arhiva Brčko distrikta BiH.

Pronalaženje arhivske građe koja će svjedočiti o uspostavljanju, životu i nestanku ove zajednice, pored istraživanja po srodnim institucijama u zemlji i inostranstvu, u znatnom obimu svela se na vaninstitucionalno prikupljanje arhivske građe, tj. pretragom građe koja se nalazi kod drugih ustanova, pretraživanjem izvora putem Interneta, kao i arhiva privatnih lica.

Rad pokušava da predstavi na koji način istraživanje i prikupljanje istorijskih izvora putem Interneta, pored svojih očiglednih prednosti, kao što je brzina pristupa traženoj dokumentaciji, ima i nedostataka. Takođe, pretraga arhiva drugih ustanova, kao i pretraživanje arhiva privatnih lica, otvaraju nova pitanja koja se odnose na problematiku načina pribavljanja i korišćenja, utvrđivanja autentičnosti ovih dokumenata, kao i prilagođavanje arhivista novom načinu rada.

Autor izložbe i autor ovog teksta nastoji da sagleda do kojih je sve istraživačkih saznanja, izazova i problema naišao pri radu, ali i da ponudi rješenja za prevazilaženje istih, kao i na koji način će to uticati na dalji rad arhivista ovog Arhiva.

Ključne riječi: pisani izvori, usmeni izvori, vaninstitucionalno istraživanje arhivske građe, izložba, jevrejska zajednica, Internet, digitalizovana štampa, svjedočenja, arhivista, dostupnost, autentičnost, Arhiv Brčko distrikta BiH

Porast zanimanja za kulturu sjećanja, pa tako i za fenomen svjedočenja, ima veze sa idejama ubrzanja ili kraja istorije.²

Pronalaženje istorijskih izvora i njihovo kritičko tumačenje u procesu spoznaje prošlosti jedan je od glavnih problema i odgovornosti koje arhivista preuzima prilikom proučavanja metodologije istorijske nauke.³ Istorijski izvori su sredstvo putem kojih istražujemo prošlost, ali kojima moramo prvo utvrditi autentičnost i vjerodostojnost, kako bi oni ot-

¹ arhivistkinja, taravijoglavin@gmail.com

² Nina Mihaljinac, *Svedočenja i reprezentacija traume u vizuelnim umetnostima*, Doktorska disertacija, Univerzitet umetnosti u Beogradu, Beograd, septembar 2016.

³ Sima Ćirković, *Uvod u istorijske studije*, autorizovana skripta, Filozofski fakultet, Beograd 1968, 21-40.

krili istinu i dali svoj puni doprinos proučavanju društva u njegovom totalitetu. Istorijski izvori su tako postali posrednici odnosno veza između doba u kome se proučava i proučavanog doba, sadašnjosti i budućnosti.⁴

Kao polaznoj tački za pronalaženje istorijskih izvora istraživač se okreće istorijskim institucijama u koje ubrajamo arhive, biblioteke i muzeje. Svaka od ovih institucija djeluje u skladu sa principima vlastite profesije, putem uobičajenog načina komunikacije sa istraživačima, uglavnom istraživanjem konvencionalnim putem, dolaskom u ustanovu, pregledom inventara i sl. Glavna uloga ovih institucija je da sačuvaju kolektivno sjećanje u obliku kulturne baštine koju svaka od njih sakuplja, čuva i obrađuje.

Do rekonstrukcije događaja iz prošlosti dolazi se poslije nepredvidivog istraživačkog rada dostupne arhivske građe u istorijskim ustanovama. Ali šta ukoliko je arhivska građa potrebna za konstrukciju prošlosti nedostupna, izgubljena, nepovratno uništena ili se nalazi u fragmentima rasuta po svijetu?

Kada ove ustanove nemaju odgovore na naše istraživačke zahtjeve, okrećemo se vaninstitucionalnom istraživanju arhivske građe.

Vaninstitucionalno istraživanje i prikupljanje arhivske građe, iako zvanično nije definisano, može se odnositi na istraživanje i prikupljanje arhivske građe van nama dobro poznatih ustanova koje čuvaju kulturno nasljeđe (arhivi, muzeji i biblioteke). Međutim, sve tri ustanove djeluju u okviru istog baštinskog okruženja u kojem brojne institucionalne ili vaninstitucionalne ustanove, udruženja i organizacije, pa i privatne osobe, svjesno ili nesvjesno, prikupljaju i čuvaju dragocjenu građu.⁵ Međutim, samo poneke od njih čine građu dostupnom istraživačima, što značajno otežava proces istraživanja, ali može predstavljati i izazov.

ISTRAŽIVANJE I PRIKUPLJANJE ARHIVSKE GRAĐE O BRČANSKIM JEJREJIMA

Istraživanje i prikupljanje arhivske građe koja svjedoči o postojanju jevrejske zajednice u Brčkom, o njihovom dolasku, razvoju i surovom nestanku na prostoru sadašnjeg Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, ispostavila se kao izuzetan težak i zahtjevan poduhvat usljed činjenice da su tokom vladavine Nezavisne Države Hrvatske Bosnom i Hercegovinom uništeni gotovo svi arhivi jevrejskih opština, njihove matične knjige, pa je tako stradala i većina istorijskih dokumenata koji se odnose na Jevreje na ovim prostorima.⁶ NDH režim odlučio je uništiti sve tragove koji se odnose na judaizam i Jevreje, a u slučaju Brčkog to su i uspjeli potpunom fizičkom eliminacijom ove zajednice. Naime, ona u Brčkom nikada nije ponovo uspostavljena.⁷ O njoj se u Brčkom nije ni mnogo go-

⁴ *Svet u napisanoj reči – društvo u ogledalu „prošle stvarnosti”, Ključna znanja iz prošlosti u nastavnim predmetima*, Svet oko nas i Priroda i društvo kao osnova za učenje Istorije, grupa autora, priručnik, Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja, Beograd 2010.

⁵ <http://z-a-d.net/arhol/wp-content/uploads/2016/05/4zad-zbornik.pdf> (pristupljeno 30. 9. 2020)

⁶ Avram Pinto, *Jevreji Sarajeva i Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1987.

⁷ Ustaški teror se svom žestinom sručio na malobrojnu jevrejsku grupaciju koja je živjela u Brčkom. Prema podatku koji se donosi u spomenici četristo godina od dolaska Jevreja u Bosnu i Hercegovinu 1566-1966, Sarajevo, 245, u Brčkom je uoči okupacije zemlje živjelo 350

vorilo sedamdeset pet godina unazad.

U saradnji sa srodnim kulturnim institucijama u zemlji i inostranstvu (arhivima, bibliotekama, muzejima), jevrejskim zajednicama, prosvjetnim ustanovama, ali i velikim dijelom koristeći Internet kao najveći izvor informacija, kao i privatnu arhivsku građu, uspješno je dokumentovano uspostavljanje jevrejske zajednice u drugoj polovini XIX vijeka na obali Save. Dočarana je i ispričana priča o njihovim životima, prezentovano njihovo kulturno-istorijsko i društveno-ekonomsko naslijeđe, a potom i osvjedočena tragedija i surovost njihovog nestanka sa ovih prostora. Izložba Arhiva Brčko distrikta BiH koja nosi naziv *Tragom brčanskih Jevreja*, autorke Tamare Vijoglavlin Mančić, profesorke Istorije, imala je svoju promociju 5. februara 2020. godine u Izložbenom salonu vijećnice u Brčkom.

Ograničenost raspoloživih pisanih izvora o brčanskoj jevrejskoj zajednici u ustanovama kulture nametnula je potrebu za prihvatanjem alternativnih metoda pri istraživanju ove teme. pristupilo se pretrazi i istraživanju digitalizovane štampe i digitalnih svjedočenja koja se nalaze dostupna za korišćenje i preuzimanje putem Interneta. U skladu sa njihovom formom čuvanja, pretraživanje ove građe obavljeno je nekonvencionalnim putem, tj. pomoću računara.

Međutim, istraživanje ove teme odvelo nas je i do arhiva privatnih fizičkih lica, jer

Jevreja, uključujući i emigrante iz Austrije. Od samog početka Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji status Jevreja postaje izuzetan. Zabranjeno im je kretanje, morali su nositi žutu traku, odvođeni su na prisilni rad gdje su obavljali najteže poslove, evidentirani im je imovina, nakon čega su odmah uslijedili njena zaplijena i pljačka, a odmah potom i stalna hapšenja i progoni. Vrhunac terora nastupio je u decembru 1941. godine kada se prišlo totalnoj fizičkoj likvidaciji. Nad Židovima su izvršena dva masovna stravična pokolja u kojima su svi bili pobijeni. Akcija je započela izdavanjem proglasa kotorskog predstojnika u Brčom Večeslava Montanija, u kojemu se pozivaju svi Jevreji da se sakupe u dvorištu gimnazije radi popisa, bez obzira na pol i dob. Jevreji su po kotarskom upravitelju Montaniju pozvani preko redarstva da se sprema za koncentracioni logor, što su oni i učinili, poneli sobom veće količine odijela, novaca i raznih dragocjenosti. Pokazalo se da je to prevara, jer su odatle odvedeni na Savu gdje su bili pobijeni. Sakupljene Jevreje preuzeli su ustaški odredi na čelu sa ustaškim oficijom Baljak Venturom i u noći, 7. decembra 1941. godine, koja je bila strahovito hladna, po dubokom snijegu, odveli su, vezane žicom, sve Jevreje, nedaleko od grada do Save, na pontonski most. Iskupio je i potjerao na Savu sve jevrejske stanovnike tog mjesta, muškarce, žene, djecu. Rekvirirali su čekiće od većeg broja bravara i kovača te ih sve u noći pobili. Skinuli su ih gole i onda djecu na očigled roditelja i roditelje na očigled djece čekićem udarali u tjeme i noževima pobili i zaklali, a onda pobacali u Savu. Ovo sve izvršili su tako temeljno da nijedno dijete u kolijevci, nijedan starac ili bolesnik u krevetu nisu ostali pošteđeni. Tako je domaće jevrejsko stanovništvo na najzvjerskiji način do posljednjega istrijebljeno. Ustaše su na pravoslavnom groblju, 10. decembra 1941. godine, poklali i sve porodice Jevreja – emigrante. Po naređenju načelnika Montanija doveli su sve Jevreje koji su emigrirali iz Austrije kod srpske kapele na starom srpskom groblju koja je bila malo dalje od grada i tu ih opljačkali do gola i udarali čekićem u glavu, te tako onesviještene bacali u rupu i zatrpali. Iza tih ubistava uslijedila je pljačka jevrejskog imetka, koju su izvršili Montani i njegove ustaše. (Eli Tauber, *Holokaust u Bosni i Hercegovini, Konačno rješenje Jevrejskog pitanja u Bosni i Hercegovini*. 3.7. Brčko. Sarajevo 2014; Dr Fikreta Jelić – Butić, *Brčko i okolina u radničkom pokretu i NOB-u*, Prilog: *istraživanju politike ustaškog režima u Brčkom u periodu od 1941. do 1945*, Tuzla 1985, 323 - 324.

upravo privatna lica, svjesno ili nesvjesno, sakupljaju i skladište arhivsku građu, koja se ponekad čuva zaboravljena u kutijama i podrumima, a često i u sjećanjima, prepuštena sudu imaoaca o njihovoj vrijednosti i značaju. Privatne arhive (dokumenti i fotografije), kao i zabilježena svjedočenja preživjelih članova jevrejskih porodica, pružili su nam novi uvid u život i smrt brčanskih Jevreja i upotpunile izložbu neprocjenjivim saznanjima.

Dodatno, značaj ovih novozabilježenih svjedočenja daju istraživačkom radu novu dimenziju u kojoj istoričar/arhivista od pukog sakupljača istorijskih izvora postaje i stvaralac arhivske građe.

ŠTAMPA KAO PISANI IZVOR

164

Pisani izvori, kao osnovni vid spoznaje o prošlosti, dijele se na narativne, dokumenta i publikacije.⁸ Za polaznu tačku istraživanja okrenuli smo se publikacijama u koje spadaju časopisi i novine kao jedan od uporišta razvoja nacionalnog i kulturnog identiteta jednog naroda. Publikacije su pored informativnog karaktera često bili i pokretački talas, one su bile promotori savremenih ideja u jednom društvu, a služili su i aktivno kao forum za razmjenu mišljenja. Časopisi i novine predstavljaju izdanja koja objavljuju tekstove od interesa za javnost čija je pažnja usmerena ka određenoj problematici. Oblast koja je obuhvaćena datom problematikom omeđena je sa jedne strane segmentom svakodnevnog života, dok nasuprot tome egzistira tematika u vezi sa najužom stručnom djelatnošću.⁹ Njihov značaj ogleda se u pružanju kompletnije predstave o opštoj atmosferi i duhovnom stanju doba koje je predmet izučavanja, što dokumenta ne mogu da dočaraju.

Novine su se naglo proširile od početka XIX vijeka kad je pronađena mašina za brzo štampanje. Njihovoj sve većoj ulozi doprinijelo je i usavršavanje sredstava komunikacije. Iako su se u toku svoje istorije novine prilično mijenjale sačuvala su raznovrsnost i širinu interesovanja koja ih čini pogodnim i omiljenim izvorima. Pitanje autentičnosti, vremena i mjesta nastanka uopšte se ne postavlja. Novine su nepogodne za falsifikovanje, a nose podatke o izlaženju. Teže je sa autorima koji se često javljaju anonimno ili pseudonimno, veoma se često crpilo iz nepouzdatih izvora, ili su jedne novine prepisivale vijesti od drugih. Ovo je okolnost koja se mora uzimati u obzir prilikom upotrebe štampe kao izvora.

Pored toga, novine su veoma rano postale oružje pojedinih političkih, društvenih ili privrednih krugova i posmatrale su stvari i obavještavale iz jednog naročitog ugla.¹⁰ Sasvim je razumljivo da bi prilikom korištenja trebalo razlikovati pojedine natpise iz štampe, počevši od dnevnih vijesti, dopisa, komentara i reportaža, pa do zvaničnih stavova redakcija ili rukovodstva pojedinih političkih partija, organizacija i grupa. Objavljene deklaracije, rezolucije, razni statuti i pravila, kao i programski članci, spadaju u primarne

⁸ Slobodanka Cvetković, *Web 2.0 alati-nove mogućnosti za arhive*, Arhivska praksa 2013, Tuzla 2013. Dostupno na: <http://www.arhivistika.edu.rs/clanci/arhivi-i-internet/71-slobodanka-cvetkovic-web-2-0-alati-nove-mogucnosti-za-arhive> (pristupljeno 25. 2. 2020.)

⁹ Milica Obrenović, *Knjiga o štampi*, Master rad, Univerzitet Singidunum, Beograd 2014.

¹⁰ Sima Ćirković, *Uvod u istorijske studije*, autorizovana skripta, Filozofski fakultet, Beograd 1968, 21-40.

istorijske izvore, bez obzira na to da li se nalaze u štampi ili u fondovima pojedinih arhiva.¹¹

Razvoj štampe u Bosni i Hercegovini vezuje se za period druge polovine XIX vijeka. U periodu osmanlijske vladavine, novine koje su izlazile štampane su na turskom i srpskom jeziku. Poslije Berlinskog kongresa 1878. godine, Austrougarska je okupirala Bosnu i Hercegovinu. Za sve narode u Bosni i Hercegovini nastupilo je jedno novo poglavlje u istoriji koje je obilovalo potresnim događajima, ali i uticalo na sve jaču izgradnju nacionalnog identiteta. Svaka vjerska zajednica i svaki narod osnivali su svoje novine.

ZNAČAJ JEVREJSKE ŠTAMPE

Konkretniji primjer značaja medija i sadržaja koji je objavljen u njima nalazimo u primjeru novinarskih izdanja koje su izlazile u Sarajevu u periodu između dva svjetska rata, a koje zajedničkim imeniteljom zovemo *Jevrejska štampa*. Jedino svjedočanstvo o životu, običajima, kulturnim dešavanjima za izučavanje sociološko-kulturnih navika ljudi kojih više nema predstavlja pet novina koje su izlazile u periodu od 1900/1901. do 1941. godine.¹² Bio je to period kada su jevrejska štampa i periodika doživjeli svoj vrhunac. Prvi časopis koji se sadržajno bavio Jevrejima pojavio se 1920. godine pod nazivom *La Alborada* (Zora/Svitanje). Izašlo je samo tridesetak brojeva i poslije toga je ugašen. Izlazio je jedanput nedjeljno na španskom jeziku. *Jevrejski glas* je imao najveću kontinuiranost izlaza. Prvi broj se pojavio 13. januara 1928, a redakcija je posljednji broj u štampu poslala 11. aprila 1941. godine. Pisan je na našem jeziku. U periodu nakon pojavljivanja *La Alborade* i gašenja *Jevrejskog glasa* bilježimo postojanje časopisa *Židovska svijest* (1918-1924), *Narodna židovska svijest* (1924-1927), *Jevrejska tribina* (1921) i *Jevrejski život* (1924-1926). U većini slučajeva pomenuti časopisi su svojim sadržajem i priložima u velikoj mjeri tretirali jevrejska pitanja u BiH i svijetu.¹³

Ova štampana slova, pretočena u raznovrsne članke, izvještaje sa konferencija, feljtone, objave, reklame, ilustracije, dopise i oglase predstavljaju pravo blago. Pored uvodnog (naslovnice) teksta, u časopisu su bile zastupljene i stalne rubrike: *Podlistak*, *Iz svijeta*, *Vijesti i bilješke*, *Iz Redakcije*, *Širom Jugoslavije*, *Gradske vijesti*, *Dobrovoljni prilozi Tiskovnom fondu* i *Oglasi*. Nerijetko su se na stranicama ovih novina objavljivali dijelovi knjiga koje su danas nepovratno izgubljeni. Svaki članak ili tekst svjedočanstvo je o životu duhovno i intelektualno bogate zajednice. U *Jevrejskom glasu*, koji je izlazio sve do 1941. godine, moguće je i naslutiti „nevrijeme“ koje će uslijediti i koje će okrutno prekinuti život ove zajednice. Stoga, zahvaljujući sačuvanim novinama, u mogućnosti smo rekonstruisati živote Jevreja, koristeći sadržaj koji je objavljivan na stranicama ovih novina.

¹¹ Nikola Babić, *Radnička štampa u Bosni i Hercegovini do 1941. godine kao istorijski izvor*. Pri-lozi 4:633-639. <https://www.ceeol.com/search/viewpdf?id=761354> (pristupljeno 25. 2. 2020.)

¹² Dragan Golubović, *Mediacentar Sarajevo, Katalog izložbe „Brčko u štampi u Austrougarskom periodu“*, Brčko 2019, 5-9.

¹³ Inforbiri mediacentar Sarajevo, <https://www.media.ba/bs/magazin-novinarstvo/novine-i-kalendar-i-kulturno-prosvjetnih-drustava> (pristupljeno 20. 7. 2020)

DIGITALIZOVANA ŠTAMPA NA INTERNETU - PREDNOSTI I MANE

Od kako su se na Internetu pojavila digitalizovana izdanja starih publikacija, prednost korišćenja digitalne kopije novina ili časopisa u odnosu na klasičan papirni oblik postao je nemjerljiv. Ovakva digitalna kopija obezbjeđuje najbrži i najjednostavniji pristup svim korisnicima.

Takođe, stare novine su izuzetno osjetljiva građa, jer su štampane na krhkom, nekvalitetnom papiru i često u velikim formatima nezgrapnim za rukovanje i arhiviranje. Nove tehnologije omogućile su zaštitu originala od česte upotrebe: od 30-tih godina prošlog vijeka stare se novine pohranjuju na kvalitetnim mikrofilmovima, a kasnijih godina uvedena je i digitalizacija. Dok se mikrofilm može pregledati u čitaonicama, digitalna kopija dostupna je neograničenom broju korisnika na daljinu putem Interneta.¹⁴

Zaštita originalne arhivske građe od ručnog prelistavanja, habanja, cijepanja i uništenja ovim je putem osigurana. Dodatno, ovako digitalizovani časopisi prestaju da budu povezani samo sa ciljem da novine i magazini budu sačuvani, nego teže da sadržaj bude pretraživ na daljinu i dostupan širem javnom mnjenju.¹⁵ Na ovakav način interes za sadržaj novina i magazina izlazi iz interesovanja istoričara, bibliotekara i istraživača i dolazi do svakog korisnika zainteresovanog za datu temu.

Međutim, prilikom korištenja digitalizovane štampe moguće je susresti se sa loše skeniranom, odsječenom ili nečitljivom digitalnom kopijom. U tom slučaju, istraživači arhivske građe, posebno istoričari, moraju uporediti digitalizovan primjerak sa originalom i poslije kritičke provjere dokumenta doći do potrebnog saznanja o istorijskoj temi koju proučava.

ISTRAŽIVANJE ŠTAMPE ZA POTREBE IZLOŽBE TRAGOM BRČANSKIH JEJREJA

Za istraživanje publikacija u vezi sa za brčanskim Jevrejima obratili smo se digitalnom arhivu „Infobiro“ Mediacentar Sarajevo koji možete pretraživati na internet adresi www.infobiro.ba.¹⁶

Sa više stotina hiljada sačuvanih tekstova i kontinuiranim rastom unosa, Infobiro je prvi i jedini bosanskohercegovački internet resursni centar u kojem tekstove pretražujete po ključnoj riječi. Svakodnevno se unosi preko 300 tekstova iz ovih publikacija, a vrši se i retroaktivni unos izdanja iz prošlih godina. Sajt je jednostavan za korišćenje i na bosanskom je jeziku.

¹⁴ Dušanka Palibrk *Značaj i dostupnost digitalnih arhiva dnevnih novina (diplomski rad)*, Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet, Rijeka 2017, 47.

¹⁵ Dragan Golubović, Mediacentar Sarajevo, Katalog izložbe „Brčko u štampi u Austrougarskom periodu“, Brčko 2019, 5-9.

¹⁶ Pretražive digitalizirane verzije historijske štampe u BiH dio su Projekta zaštite i arhiviranja kulturno-historijskog blaga bosanskohercegovačke štampe 1866-2016, koji Mediacentar provodi uz podršku Ministarstva kulture i sporta FBiH. Infobiro mediacentar <https://www.media.ba/bs/magazin-novinarstvo/novine-i-kalendar-kulturno-prosvjetnih-drustava> (pristupljeno 20. 7. 2020)

Stranica je uređena uz atraktivan dizajn prikaza, čemu se poklanja posebna pažnja polju za pretraživanje, a početna slika naslovnice jasno govori o sadržini stranice. Uz pojašnjenje svrhe stranice i šta ona nudi korisnicima, moguće je informisati se rubrikama *Na današnji dan*, *U fokusu* i *Arhiva štampe*. Sama *Arhiva štampe* sastoji se od tri dijela:

1. Historijski arhiv štampe – besplatne digitalne verzije najranije štampe u BiH;
2. Savremena štampa – stotine hiljade tekstova iz najznačajnijih publikacija iz BiH i regiona od 2003. do danas;
3. Istraživanje i analize – online istraživanja i analiza nevladinih organizacija iz jugoistočne Europe.

Arhiv sadrži neke od najranijih časopisa i novina u BiH. Pristup ovim tekstovima i historijskom arhivu štampe BiH u cjelini je neograničen i besplatan za sve registrovane korisnike digitalnog arhiva Infobiro, koji arhivu pristupaju s IP adresama iz BiH.

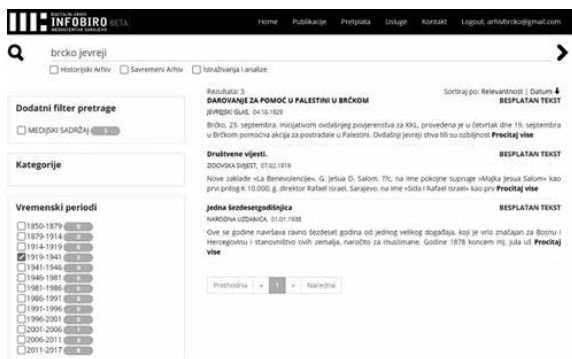
Da biste imali pristup cijelim tekstovima i dokumentima pohranjenim u Infobiro (digitalni arhiv – Savremena štampa), potrebno je da imate pretplatu za korištenje usluga arhiva.

Kako predmet istraživanja obuhvata pretraživanje Historijskog arhiva, samo ponijavanje forme registracije bilo je dovoljno kako bismo pristupili daljnjem istraživanju i pretrazi građe koja nas interesuje. Pretraga po pojmu „Brčko Jevreji“ vratila je 18 rezultata raspoređenih na sledeći način:

- po dodatnim filterima pretrage: 1. Medijski sadržaj; 2. Business;
- po kategorijama: 1. Komentar; 2. Feljton; 3. Intervju;
- po vremenskim periodima od 1850 – (1917).

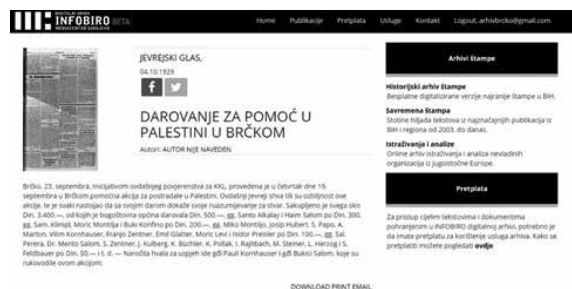
Period našeg istraživanja od 1919. do 1941. godine, po dobijenim rezultatima iznosio je samo tri (3) članka. Pronađeni članak možete snimiti na svoj računar u pdf formatu, odštampati ili poslati e-mailom sa kratkom porukom osobi koja bi bila zainteresovana da pogleda tekst.

Lakoća korišćenja i kvalitetna rezolucija dva su najbolja opisa ovog sajta. Međutim, iznenađeni malim brojem dobijenih rezultata, Služba za arhiv obratila se samom

Rezultat pretraživanja stranice
Infobiro Mediacentar Sarajevo po pojmu

167

Primjer pronađenog članka za preuzimanje sa stranice
Infobiro Mediacentar Sarajevo

rukovodstvu Infobiro Media centar Arhiva. Po saznanju da *Jevrejska štampa*, iako sačuvana i digitalizovana, nije dostupna korisnicima, obratili smo se njima sa prijedlogom o zajedničkom projektu i saradnji.

Naime tzv. *Jevrejska štampa* nema značajnu čitalačku publiku i ne budi veliko interesovanje istraživača, pa kao takva nije kompletna postavljena na stranicu Inforbira, već su samo dostupna određena, malobrojna izdanja. Kao rezultat, a poslije zaključenja poslovne saradnje Media centra Infobiro i Arhiva Brčko distrikta BiH, kompletno sačuvana i dostupna *Jevrejska štampa* data nam je na korištenje u pdf formatu na uređajima za čuvanje podataka (DVD).

Kao primjer, na samoj stranici dostupno je 19 izdanja ovog časopisa perioda od 1918. do 1920, dok ukupno dostupna građa ovog časopisa iznosi 200 izdanja perioda od 1919. do 1923. godine.

Otpočeta je dvomjesečna pretraga ove arhivske građe po pojmu „Brčko“ i varijantama tog naziva „Brcko“, „Brčka“, „Brcko“. Kako su tekstovi pisani i ćirilčnim i latiničnim pismom, pretraga je morala biti prilagođena i ovoj prepreci.

Ipak, veliki trud i upornost bili su nagrađeni novim brojem pronađenih članaka koji su znatno obogatili i ispričali priču o brčanskim jevrejima na području tadašnjeg grada Brčkog. Ukupno je pronađen 231 članak koji se odnosi na istoriju jevrejske zajednice na teritoriji Brčkog i koji su umnogome ispričali svoj dio priče, dopunili nedorečeno i vratili izgubljeni glas jevrejskoj zajednici koja je na najsvirepiji način decembra 1941. godine izbrisana iz istorije ovog grada.

Primjer članka iz *Jevrejskog glasa Sarajevo*, objavljenog 25. aprila 1930. godine, broj 17, na kojem se nalazi fotografija Brčanske sinagoge

članak iz *Jevrejskog glasa Sarajevo* iz 1930. godine u kojem se detaljno izlaže stanje jevrejske zajednice naseljene u Brčkom, a naveden je i opis Brčanske sinagoge¹⁷ (sa fotografijom) koja je dignuta u vazduh 20. maja 1941. godine. O ovom hramu gotovo da ništa ne znamo. Postoje dvije razglednice na kojoj je prikazan, ali podaci o izgradnji hrama su zauvijek izgubljeni. Stoga je ovaj članak od neprocjenjive vrijednosti za istoriju jevrejske zajednice u Brčkom.

Iako tradicionalna istoriografska škola po ustaljenoj klasifikaciji istorijskih izvora

¹⁷ U izvještaju Zapovjedništva 6. Hrvatske oružničke pukovnije, Sarajevo, 3. V 1941. godine, o unutrašnjoj situaciji je napisano sljedeće: (10) 20. svibnja 1941. g. Brčkom su njemački vojnici zapalili jevrejsku sinagogu koja je do temelja izgorjela. Jevrejski hram digla je u zrak jedna posebna njemačka grupa koja je uvečer u mjesnom kinu prikazala jedan propagandni antisemitski film, a poslije prikazivanja filma srušila hram. U-D M-68, Arhiva Jevrejskog istorijskog muzeja Beograd.

pristupa sa izvjesnom skepsom štampi svrstavajući je u sporedan izvor¹⁸, mi slobodno možemo zaključiti da je značaj upotrebe štampe kao istorijskog izvora od krucijalnog značaja za pisanje istorije Jevreja i kao takav predstavlja jedan od značajnijih pisanih izvora.

SVJEDOČENJA KAO USMENI ISTORIJSKI IZVOR

Klasifikovanje i imenovanje istorijskih izvora po zajedničkim karakteristikama dijeli se na materijalne, pisane i usmene izvore.¹⁹ Usmena istorija je, u osnovi, bilježenje i analiza usmenih svjedočanstava o prošlosti. Može postojati u različitim oblicima i odnositi se na:

- zajedničko znanje, koje se odnosi na prošlost i prenosi se sa generacije na generaciju (usmena tradicija);
- pripovjest o događajima iz života pojedinaca koji su imali odlučujući uticaj na taj život i dali mu smisao (usmena biografija);
- lična sjećanja pojedinaca na određene događaje, probleme ili iskustva koja je preživjeo u nekom djelu svoje prošlosti;
- usmeni prikaz očevidaca zabilježen tokom ili neposredno poslije događaja.²⁰

Usmena istorija je metoda sprovođenja istorijskog istraživanja kroz snimljene ili zabilježene intervjuve kojim se sistematski prikupljaju svjedočenja živih ljudi sa sopstvenim iskustvom o istorijski značajnim događajima. Usmena istorija nije folklor, trač, rekla-kazala ili glasila.²¹ Ovom metodom sagovornik se sjeća istorijskog događaja za dobro pripremljenog istoričara/anketara, sa ciljem da se stvori istorijski zapis koji će poslije analize postaviti u tačan istorijski kontekst. Istoričar/anketar se dalje brine za čuvanje ovih nastalih izvora koji će kasnije biti korišćeni za istraživanje, navođenje u raznim publikacijama, video-dokumentarcima, muzejskim izložbama, dramatizacijama ili drugim oblicima javnih prezentacija.

Usmeni izvori nastali su sa ciljem da o nečemu posvjedoče. „Razgovor sa svjedokom učesnikom u prošlim događajima s ciljem istorijske rekonstrukcije znatno je uticao na savremenu historiografiju.“²² Očevici važnih istorijskih događaja predstavljaju žive svjedoke vremena koje izučavamo, a informacije koje mogu da nam pruže od izuzetne su važnosti.

Međutim, da li možemo slijepo vjerovati ovakvim izvorima? Problem sa kojima se susrećemo u korišćenju usmene istorije, kao metode bilježenja istorije, jeste dokaz

¹⁸ Nikola Babić, *Radnička štampa u Bosni i Hercegovini do 1941. godine kao istorijski izvor*. Prilozi 4:633-639. <https://www.ceeol.com/search/viewpdf?id=761354> (pristupljeno 20. 7. 2020.)

¹⁹ *Ključna znanja iz prošlosti u nastavnim predmetima Svet oko nas i Priroda i društvo kao osnova za učenje istorije*, Priručnik za učitelje i učitelje, Beograd 2010.

²⁰ Robert Stradling, *Nastava evropske istorije dvadesetog veka*, <https://rm.coe.int/168049423a> (pristupljeno 2. 9. 2020)

²¹ http://dohistory.org/on_your_own/toolkit/oralHistory.html (pristupljeno 31. 8. 2020)

²² Nina Mihaljinac, *Svedočenja i reprezentacija traume u vizuelnim umetnostima*, Doktorska disertacija, Univerzitet umetnosti u Beogradu, Beograd, septembar 2016.

autentičnosti svjedokovog iskaza. Usmena istorija klasifikovana je često kao nepouzdan istorijski izvor, jer se smatra svjedokovim mišljenjem, njegovom subjektivnom pričom ili percepcijom događaja koja sadrži elemente istorijske istine. Iako značajan izvor za proučavanje i razumijevanje istorijskih događaja, svjedočenja mogu biti neiskrena, pogrešna, pa čak i samoobmanjuća u vezi sa istorijskim činjenicama. Takođe, svjedočenje nastaje ponekad i mnogo kasnije od samog događaja, pa je njegova tačnost prepuštena memoriji svjedoka.

Da bi odredio da li je ovakav izvor kvalitetan, istoričar mora rekonstruisati prošli događaj, uporediti ga sa drugim pisanim izvorima, pa doživeti proživljeno. Zato se svjedočenja kao izvor uzimaju sa oprezom, onda kada drugi izvori ne uspiju da dokumentuju cjelokupan istorijski događaj.

170

Upis, (re)produkcija i recepcija svjedočenja definisani su medijem na kojem su zabilježeni. Svjedočenja se pojavljuju kao pisana, vizuelna, auditivna i multimedijalna svjedočanstva, kao anegdote, romani i priče, historiografski spisi, fotografije, dokumentarni i igrani filmovi, religiozni tekstovi, performansi i predstave, digitalni hipertekstovi i tako dalje. Svaki od ovih medija ima svoj poseban način „pamćenja” i ostavlja trag na sjećanju koje stvara.²³

Jedan od ključnih razloga za razvoj interesovanja za oblast kolektivnog pamćenja je doslovno izumiranje svjedoka Holokausta, ljudi koji su preživjeli i pamte zločine II svjetskog rata. Holokaust je prouzrokovao ekspanziju zanimanja za kolektivno pamćenje, a posebno za bavljenje fenomenom svjedočenja.²⁴

Osnovni zadatak svjedočenja je da vrati glas ubijenim i nestalim žrtvama. S druge strane, za istoričara, usmena istorija, dobro prikupljena i kritički sagledana, daje osjećaj ostvarenja jer znate da ste otrgli zaboravu nešto dragocjeno iz prošlosti. Značaj ovih svjedočenja nije samo u raskrinkavanju zločina, ovaj izvor nije samo dopunski izvor za nedoumice i nejasnoće u rekonstrukciji istorijskog događaja, oni su i spomenik žrtvi.

Imena više od milion žrtava ostaju nepoznata - a vrijeme ističe.

Yad Vashem

DIGITALIZOVANA SVJEDOČENJA NA INTERNETU

Internet, kao platforma za najdinamičniju razmjenu informacija u istoriji ljudske civilizacije, imao je presudnu ulogu na prikupljanje podataka i razvoj kulture sjećanja. Prisustvo raznih internet baza, sajtova i elektronskih arhiva služi za sakupljanje podataka koje nam mogu pomoći u istraživanju.

Stranica pod nazivom *Yad Vashem* predstavlja zvanični memorijalni centar za jevrejske žrtve Holokausta. Iako *Yad Vashem* jeste institucija, istraživački rad na ovoj stranici odveo nas je u novi smjer prikupljanja arhivske građe, pa je stoga potrebno i vrijedno obrazložiti i sam put.

²³ dr Nina Mihaljinac, *Mediji i tvorba sećanja*, Medijski dijalozi – časopis za istraživanje medija i društva, broj 26, Istraživački medijski centar - Podgorica, Podgorica 2017.

²⁴ *Ibid.*

Centru *Yad Vashem* povjereno je dokumentovanje istorije jevrejskog naroda za vrijeme Holokausta, uz očuvanje sjećanja i svjedočanstava svake od šest miliona žrtava, kao i prenošenje naslijeđa Holokausta novim generacijama putem arhiva, biblioteke, škole, muzeja i priznanja „Pravednik među narodima“.²⁵ Ovoj bazi možete imati pristup preko adrese <https://www.yadvashem.org/>.

Yad Vashem je prikupio i zabilježio imena i biografske detalje miliona žrtava sistematskog židovskog progona tokom Holokausta (*Shoah*). Životi četiri miliona osam stotina hiljada, od šest miliona Židova koje su nacisti ubili, pomenuti su na ovom mjestu. Ova baza podataka sadrži podatke o žrtvama Shoaha: onima koji su ubijeni i onima čija se sudbina tek treba utvrditi. Cilj ove baze podataka je istrajavanje u nastojanjima da se vrati identitet svih žrtava.

Upravo u tom duhu i sa tom namjerom pristupljeno je u realizaciji izložbe *Tragom brčanskih Jevreja* koja će ispričati njihovu zaboravljenu životnu priču i vratiti im izgubljeni glas.

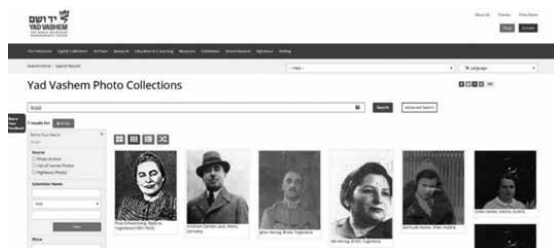
Za korišćenje virtuelnog muzeja, arhive fotografija, dokumenata i usmene istorije *Yad Vashem*, potrebno vam je znanje engleskog jezika i osnovno snalaženje na internet stranici. Nije potrebna registracija, a omogućeno je besplatno preuzimanje dokumenata koje se dobija u pdf formatu. Pretraživanje pojmova, na latiničnom pismu, omogućeno je u sljedećim bazama i dobijeni su ovi rezultati:

- *Shoah Names Database* (pretraživanje žrtava Holokausta po imenu, prezimenu i mjestu prebivališta - 12 rezultata vezanih za pojam „Brcko“);
- *The Photo Archive* (pretraživanje fotografija po pojmu „Brcko“ - 7 rezultata);
- *The Documents Archive* (pretraživanje dokumenata o žrtvama Holokausta po pojmu „Brcko“ - 9 rezultata);
- *The righteous Database* (pretraživanje zaslužnih građana – bez rezultata);
- *Survivor Testimonies* (pretraživanje svjedočenja preživjelih – bez rezultata);
- *Deportations Database* (pretraživanje dokumentacije o deportaciji – bez rezultata);
- *The Library* (pretraživanje biblioteke);
- *Online film Catalog* (pretraživanje filmskog kataloga – bez rezultata).

Koliko je dokumentacija preuzeta iz baze podataka *Yad Vašem* uticala na kompletiranje izložbe *Tragom brčanskih jevreja* govori činjenica da je dvadeset i tri puta naziv stranice naveden kao izvor u katalogu izložbe, kao i da je uz pomoć ove građe rekonstruisana ili dopunjena biografija dvadeset i jedne jevrejske porodice koje su živjele u Brčkom, a kojima je bio izbrisan svaki trag.

Potrebno je naglasiti da su svjedočenja za potrebe izložbe *Tragom brčanskih Jevreja*

²⁵ Memorijalni centar „Jad Vašem“ osnovan je 1953. na osnovu odredaba zakona izglasanog u izraelskoj skupštini - Knesetu. Smešten na Har Hazikaronu, Brdu sećanja u Jerusalimu, „Jad Vašem“ predstavlja veliki kompleks sa stazama oivičenim drvoredima koje vode do muzeja, izložbenih prostora, arhiva, spomenika, skulptura i spomen-obeležja. <https://www.yadvashem.org/education/other-languages/serbian/about-yad-vashem.html> (pristupljeno 5. 8. 2020)

Rezultat pretraživanja fotografija stranice Yad Vashem po pojmu „Brčko”

korišćena prvenstveno kao dopunski izvor za nejasnoće u rekonstrukciji biografija jevrejskih porodica koje su živjele, radili, stvarale i stradale u tadašnjem Brčkom.

ISTRAŽIVANJE SVJEDOČENJA ZA POTREBE IZLOŽBE TRAGOM BRČANSKIH JEVREJA

Korištenje digitalizovanih svjedočenja za potrebe popunjavanja nedoumica prilikom

pisanja biografija jevrejskih brčanskih porodica neizmjereno je obogatila izložbu i rasvjetlila izgubljene živote, ali nas uvela i u problematiku kritičkog rasuđivanja ovih iskaza. Pouzdanost jednog svjedočenja koji se nalaze na stranici *Yad Vashem* je doveden u pitanje prilikom istraživanja jevrejske brčanske porodice Marton, aškenaskog porijekla.

Naime, u našem posjedu imali smo četiri različita izvora sa imenima članova porodice Marton:

- Izvod iz Glavnog kataloga Trgovačke škole u Brčkom, školske 1926/27. godinu, na ime **Marton A. Pavle**, rođenog 23. avgusta 1910. godine u Sarajevu, od oca **Armina Martona**, direktora Agrarne i komercijalne banke u Brčkom, sa prebivalištem u Brčkom, u ulici Mahumlagića 1;²⁶
- Konfiskaciju imovine na ime **Ludviga Martona**, rođenog 1878. godine, koji se u Brčkom bavio proizvodnjom i prodajom šljiva²⁷, a u Sarajevu posjedovao nekretnosti i staklanu;²⁸
- Spisak žrtava i oštećenika, sreza Brčko, Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, u kojem se navodi ime **Marton Ružice**, domaćica 42 godine, koja je ubijena 12. XII 1941. godine u Brčkom u masovnom pokolju Nijemaca nad lokalnim jevrejskim stanovništvom;²⁹
- Svjedočanstvo o smrti na ime **Marton Ružice** (djevojačko Polak), rođene u Brčkom, 1899. godine, udata, ubijena u Brčkom, 10. XII 1941. godine.

Ipak, navedena dokumentacija nije bila dovoljna da bi se razumjela porodična istorija i napisalo genealoško stablo. Uz pomoć društvenih mreža stupili smo u kontakt sa nasljednikom porodice Marton, Ozrenom Martonom, praunukom Ludviga Martona, brata Arminovog, sa prebivalištem u Zagrebu, koji nam je sa velikim oduševljenjem ustupio privatnu arhivsku građu, tj. porodičnu arhivu (dokumentaciju i fotografije) za potrebe izložbe.

²⁶ JU Ekonomska škola Brčko, Glavni katalog Trgovačke škole u Brčkom školske 1926/27. godine.

²⁷ Arhiv Brčko distrikta Bosne i Hercegovine; Imovinsko-pravna služba Opštine Brčko od 1945. do 1992. godine; Podfond: Konfiskacije, broj dosijea 392.

²⁸ Tauber Eljas, *Jevreji kao nerazdvojni dio razvoja privrede i kulture u Bosni i Hercegovini*, Prilog: *Jevreji u privredi Bosne i Hercegovine*, Institut za istoriju Sarajevo, Sarajevo 2011, 97.

²⁹ Arhiv Bosne i Hercegovine; Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača – Sarajevo 1944-1947.

Poslije analize građe i obavljenog intervjua sa gospodinom Martonom, napisana je kratka istorija ove porodice za vrijeme njihovog života u Brčkom, kao i poslije.

Tom prilikom smo ustanovili da su se braća Ludvig i Armin, iz poslovnih razloga, nastanili u Brčko iz Sarajeva, da je Armin imao sina Pala, učenika Trgovačke škole, i kćerku Margitu (udatu Pick). Ružica Marton, supruga Arminova, prema dva raspoloživa izvora, ubijena je u strahovitom pokolju jevrejskog stanovništva decembra 1941. godine u Brčkom.

Međutim, među dokumentacijom koju nam je ustupio Ozren Marton nalaze se dvije fotografije, na kojima je označena Ružica Marton, a koje datiraju poslije navedene likvidacije Jevreja u Brčkom 1941. godine. Prva fotografija, na kojoj se nalaze Armin Marton i njegova supruga Ružica, nastala je u Rimu 1958. godine. Druga fotografija nastala je u Izraelu, bez naznake datuma, ali se pouzdano može zaključiti da je fotografisana poslije II svetskog rata. Na njoj se nalazi porodica Marton i Pick. Pored Armina Martona prisutna je i Ružica Marton.

Po pismenom svjedočenju Armina Martona, on se sa porodicom uspio spasiti bijegom 1941. godine iz Brčkog za Italiju.³⁰ Međutim, u svom pismu, a koje je ujedno i testament, ne navodi imena članova porodice. Porodica Marton i danas živi u Rimu i Izraelu, o čemu svjedoče porodične fotografije i arhiva dokumenata.

Ostaje otvoreno pitanje svjedočenja smrti Ružice Marton koja se nalaze na stranici *Yad Vashem* koja je u sukobu sa iskazom Ozrena Martona i fotografijama koje nam je nesebično posudio. Samo svjedočenje nema potpis svjedoka kako bismo prosudili o objektivnosti samog svjedočenja, kao ni datum koji bi nam govorio da li je iskaz bio prepušten memoriji svjedoka. Nemamo osnovu suđiti da je svjedočenje krivotvoreno ili nevjerodostojno.

[illegible]

Svjedočanstvo o smrti na ime Marton Ružice, Yad Vashem

*Armin Marton i supruga Ruža
Marton 1958. godine, Rim
(privatna zbirka)*

³⁰ Zadržao se kratko vrijeme u Sarajevu. Iz Brčkog je poneo i 50 /pedeset/ komada zlatnika Napoleondora, koje je ostavio u stanu svoje sestre i šogora, plašeći se da ih ponese sa sobom. Izjavom od 5. aprila 1962. godine iz Rima, sada Arminio Marton, ostavio je svom nećaku Josipu Martonu 50 komada zlatnika (sinu pokojnog brata Ludviga Martona iz Sarajeva).

Kako nemamo zvaničan dokument o smrti naše nekadašnje sugrađanke Ružice Marton, pa i uprkos svjedočenju Ozrena Martona, koji nije direktan nasljednik, ne možemo pouzdano tvrditi da je Ružica Marton preživjela stravičnu sudbinu većine brčanskih Jevreja. Stoga je na legendama fotografija, izloženih za potrebe izložbe, ona označena kao supruga Armina Martona.

Međutim, sporno svjedočenje, bilo ono tačno ili ne, daje nam zadatak i opomenu da usmeni istorijski izvori moraju biti temeljno i kritički analizirani kako bi se koristili kao dopuna drugim pisanim istorijskim izvorima, pa na taj način pružili svoj doprinos u proučavanju i razumijevanju istorijskih događaja.

Pored dokumentovane biografije porodice Marton, stupili smo u kontakt sa još tri potomka jevrejskih porodica koje su živjele u Brčkom: Hajduk, Avramović (Koen) i Proskauer.

Svjedočenja ovih naslijednika zabilježena su i dokumentovana. Iako su ona inicijalno služila kao pomoćni izvor, način da se poveže priča i upotpuni arhivska građa, desilo se upravo suprotno. Oni su bili ti koji su ovu izložbu učinili interesantnijom, višedimenzionalnom, njihova svjedočenja pružila su posjetiocima jasnu sliku o ne tako davnom postojanju jevrejske zajednice u Brčkom, ali zajednice koja je sedamdeset i pet godina bila ovijena velom tame, zamračena i spominjana jedino u kontekstu njihovog stradanja. Njihovi životi do ove izložbe nisu postojali, samo je bio zapamćen njihov svi-repi nestanak.

Svjedočenja potomaka oživjela su požutjele dokumente i fotografije na panoima, povezali doba koje se istraživalo i proučavalo, uspješno su svoju prošlost na egzaktan i efektan način prezentovali u sadašnjost.

Izložba *Tragom brčanskih Jevreja* svečano je otvorena 5. februara 2020. godine u izložbenom salonu Gradske vijećnice, pred velikim brojem sugrađana, predstavnika

Jevrejske zajednice Bosne i Hercegovine, preživjelih potomaka jevrejskih brčanskih porodica, zvaničnika Vlade Brčko distrikta BiH, kolega i saradnika. Takođe je planirano da izložba ima svoje otvaranje i u Sarajevu, Beogradu, Banjaluci i Mostaru.

Porodica Marton u Izraelu, nepoznat datum (slijeva nadesno stoje: Božidar Pick, Gitta Marton Pick, Ayelet (praunuka od Armina), Xenia Pick (starija kći Gitte i Božidara), Ružica Marton; sjede slijeva nadesno: Armin Marton i Ilana Pick (mlada kći Gitte i Božidara)

ZAKLJUČAK

Podstaknuti rezultatima rada i pozitivnom kritikom kojom je ocjenjena izložba, više od šest mjeseci poslije samog otvaranja, možemo se hladne glave osvrnuti i ukazati na prednosti i mane korišćenja digitalizovane arhivske građe (štampe i svjedočenja) iz pozicije istraživača, kao i autora ove izložbe.

Jednostavnost u pristupu digitalizovanoj štampi, kao i alati za lako pretraživanje ključnih riječi i snimanje željenog članka, a sve dok sjedite za svojim računarom, pokazali su se kao nezamjenjiva prednost u odnosu na konvencionalni pristup prilikom pretraživanja štampe. Pregled štampe zahtijeva sate i sate čitanja i manevrisanja listova velikih formata koji su često izuzetno oštećeni i nerijetko natopljeni vlagom.

Sa druge strane, glavni problem u korišćenju digitalizovane štampe jeste pitanje dostupnosti, tj. da li je tražena građa u cjelini digitalizovana ili samo u fragmentima.

Dodatno se pojavljuje i problem korisničke prijave (registracija, plaćanje godišnje članarine), tj. da li ispunjavamo potrebne uslove za preuzimanje članka u cjelini, kao i razumijevanja, tj. da li poznajemo jezik stranice.

Navedeni tehnički problemi u korišćenju digitalizovane štampe jednako se odnose i na digitalizovana svjedočenja.

Međutim, kao najveći problem prilikom uzimanja svjedočenja kao istorijskog izvora, bila ona digitalizovana ili usmena, ostaje pitanje autentičnosti, odnosno tačnosti iskaza. Pamćenje je podložno promjenama, često je selektivno i uključuje zaborav, naročito ako se svjedoči sa veće vremenske distance. Stoga je potrebno naglasiti da se svjedočenja, kao istorijski izvor, moraju analizirati i ne uzimati za relevantno bez temeljnog kritičkog osvrta, ali su dragocjena sa stanovništa očuvanja kolektivnog i individualnog pamćenja. Svjedočenja razjašnjavaju, obogaćuju, rasvjetljavaju i ispravljaju istorijske okolnosti koje nam drugi istorijski izvori ne mogu ponuditi.

Poslije kompleksnog procesa institucionalnog i vaninstitucionalnog istraživanja arhivske građe konvencionalnim i nekonvencionalnim putem, njenog prikupljanja i bilježenja, kritičkog sagledanja, stručnog i tematskog sređivanja, tehničke obrade i prezentovanja svih prikupljenih izvora široj javnosti putem izložbe, kataloga i slično, kao krajni zaključak možemo ustanoviti da se opis arhiviste u potpunosti prilagodio novim izazovima.

Zadatak arhiviste mijenja se jer prevazilazi svoju ulogu neutralnog „sakupljača arhivske građe“³¹ direktnim učestvovanjem u stvaranju arhive, procesom vrijednovanja građe i prepoznavanjem dokumenata ili svjedočanstava koja mogu da razjasne dileme, popune praznine i otklone nedoumice u dokumentima koje se čuvaju u arhivima.

³¹ Светлана Ацић, *Архивистика и усмени извори*, Архив, Часопис Архива Југославије, Год. 4, бр. 1/2 (2003), Београд 2003, 48-53.

REZIME

Čitav rad istoričara počiva na proučavanju izvora i literature rasutih u nepreglednom broju širom sveta. Istoričar mora poznavati sredstva pomoću kojih će se orijentisati u tome nepreglednom moru spisa i odabrati ono što mu je potrebno za rad.³²

Ipak, korišćenjem Interneta kao resursa za istraživanje i prikupljanje arhivske građe, danas je umnogome olakšano procesom digitalizacije izvora i literature dostupne za preuzimanje, a veliki broj ustanova, udruženja i nevladinih organizacija vaninstitucionalno prikupljaju arhivsku građu u elektronskom obliku, uokvirenu u određenoj tematici kojom se ove organizacije bave.

Brzo pretraživanje i ušteda vremena u nekonvencionalnom pretraživanju arhivske građe putem Interneta glavne su prednosti kojima se vodi istraživač arhivske građe u svom naučnom radu. Međutim, uslijed nerazvijene svijesti o značaju Interneta i mogućnostima koje nudi ovaj resurs za istraživanje, mnogi umanjuju i marginalizuju njegovu važnost, ističući samo mane kao presudne za svoj sud, kao što su pitanje autentičnosti, mogućnost falsifikovanja ili editovanja dokumenata. Zato je neophodno da arhivisti budu ti koji će kontrolisati prikupljanje ovih izvora i njihovo kritičko sagledanje. Ovo u znatnoj mjeri mijenja ulogu arhiviste i daje tom kompleksnom poslu veći značaj, ali i mnogo veću odgovornost prilikom kreiranja novih izvora.

Krajni cilj prikupljanja arhivske građe van ili unutar institucija jeste da ta građa bude prezentovana putem izložbi, kataloga i radova i dostupna za istraživanje i korišćenje najširoj stručnoj, naučnoj i drugoj javnosti. Publikovanjem prikupljene arhivske građe koja govori o brčanskoj jevrejskog zajednici i objavljivanjem cjelokupne izložbe i kataloga *Tragom brčanskih Jevreja* na web stranici Arhivističkog udruženja Brčko distrikta BiH, Arhiv Brčko distrikta BiH postaje jedan od vodećih učesnika širenja znanja o lokalnoj istoriji Brčko distrikta BiH u svom okruženju.

Dodatno, izložba o brčanskim Jevrejima nije doprinos samo izučavanju lokalne istorije, pa ni istorije Bosne i Hercegovine (po svojoj tematici, kao i u skladu sa ciljem *Yad Vashem* muzeja), već doprinosi razotkrivanju i vraćanju identiteta žrtava Holokausta na ovim prostorima. Objavljivanje imena koja su u vrtlogu vremena stravično nestala i zaboravljena, osvanuće i na stranicama *Yad Vashema*.

Pozivnica izložbe „Tragom brčanskih Jevreja”

³² Sima Ćirković, *Uvod u istorijske studije*, autorizovana skripta, Filozofski fakultet, Beograd 1968, 21-40, 37.

Tamara VIJOGLAVIN MANČIĆ

PROBLEMS AND CHALLENGES OF THE RESEARCH OF ARCHIVAL MATERIAL AT THE EXAMPLE OF THE EXHIBITION „ON THE TRAIL OF THE JEWS OF BRČKO”

Summary

The historian's work is based on the research of sources and literature scattered in a vast number all over the world. The historian needs to know tools to help her/him orient in that vast sea of records and to choose what she/he needs for his work.³³

177

However, the use of Internet as a resource for research and collecting of archival materials is vastly facilitated today by digitisation of sources and literature that is available for download. Also, a large number of institutions, associations, and non-government organizations, collect extra-institutionally archival materials in electronic form framed into themes that those institutions deal with.

Quick search and saving of time in unconventional search of archival material by the usage of Internet are the main advantages that guide the researcher of the archival material in his academic work. However, due to an underdeveloped awareness of the importance of the Internet and the possibilities this resource offers for research, there are a lot of those who minimize and marginalize the importance of the Internet pointing out only its flaws as crucial for their opinion, such as the question of authenticity, possibilities of forgery, or altering of documents. That is why it is necessary that archivists be the ones that control collecting of these sources and their critical reviewing. That considerably changes the role of the archivist and gives more importance to that complex job and greater responsibility while creating new sources.

The end goal of collecting of archival materials outside of or inside the institutions is that that materials be presented through exhibitions, catalogues, works, and available for research and use to broad professional, academic and other public. By publishing collected archival materials that speak about the Jewish community of Brčko and by issuing exhibition publication and catalogue „On the Trail of the Jews of Brčko“ at the website page of the Archival Society of Brčko District Bosnia and Herzegovina, the Archives of Brčko District Bosnia and Herzegovina becomes one of the leading participants in spreading the knowledge about the local history of Brčko District Bosnia and Herzegovina in its surroundings.

In addition, the exhibition of the Jews of Brčko is not only contribution to studying of the local history, nor the history of Bosnia and Herzegovina, by its thematic and in accordance to the goal of Yad Vashem Museum it will contribute to discovering and bringing back identities to Holocaust victims in this region. Published names of those that perished and that were forgotten in the swirl of time, will be on the pages of Yad Vashem.

³³ Sima Ćirković, *Uvod u istorijske studije*, autorizovana skripta, Filozofski fakultet, Beograd, 1968, pp. 21-40. p. 37.